

دانشگاه قرآن و حدیث
پریس تهران

پایان نامه کارشناسی ارشد
رشته الهیات و معارف اسلامی
گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان پایان نامه

مبانی فقهی جرائم مرتبط با میراث فرهنگی

استاد راهنما

دکتر مهدی رهبر

دانشجو

منصور سلیمانی

ماه و سال دفاع

دی ماه ۹۴

تمام حقوق این اثر متعلق به دانشگاه قرآن و حدیث است

چکیده

هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی جایگاه فقهی و حقوقی جرائم مرتبط با میراث فرهنگی می‌باشد که با استفاده از روش توصیفی و تحلیلی درصدد رسیدن به هدف فوق می‌باشیم. میراث فرهنگی هر ملتی بیانگر جنبه‌هایی از نبوغ آن ملت است و نبوغ ذاتی هر ملتی در آثار فرهنگی آن جلوه‌گر است این آثار که با تکیه بر اندیشه‌ی سترگ و والای آن ابداع و ساخته‌شده نشان‌دهنده‌ی سیر تکاملی تفکر و فن و آیین‌های تمام نمای تصورات مردمان یک سرزمین است.

موضوع حمایت از میراث فرهنگی در جهت منافع بشری، از ویژگی‌های مشترک سیاست داخلی کشورها محسوب می‌شود، برای مقابله با نابودی میراث فرهنگی، نیاز به الفبایی قاطع از طریق اتخاذ تعابیر مناسب داریم.

جرائمی مانند انهدام، تخریب، سرقت، خرید و فروش غیرمجاز میراث فرهنگی و ... از جمله جرائمی هستند که قانون‌گذار به آن‌ها اشاره کرده و برای آن مجازات تعیین نموده است و آنجا که قوانین مدنی و جزائی کشور مبتنی بر فقه اسلامی است در این پایان‌نامه به بررسی و تبیین مبانی حقوقی و فقهی جرائم علیه میراث فرهنگی می‌باشیم.

کلیدواژه: میراث فرهنگی، جرم، فرهنگ، اموال فرهنگی، آثار ملی.

فهرست مطالب

عنوان صفحه

۲-۱	بیان مسئله تحقیق	۷
۳-۱	سوالات تحقیق	۷
۴-۱	فرضیات تحقیق	۷
۵-۱	ضرورت و اهداف	۸
۶-۱	بهره‌وران	۸
۷-۱	پیشینه تحقیق	۸
۸-۱	مفاهیم و اصطلاحات	۸
۸-۱-۱	اموال فرهنگی- آثار فرهنگی	۸
۸-۱-۲	اموال فرهنگی	۱۰
۸-۱-۳	آثار فرهنگی	۱۲
۸-۱-۴	میراث فرهنگی	۱۲
۹-۱	آثار تاریخی، ملی و مذهبی	۱۵
۱۰-۱	اهمیت میراث فرهنگی (آثار تاریخی)	۱۷
۱۱-۱	تاریخچه جرائم	۲۰
۱۲-۱	تاریخچه قانون‌گذاری	۲۰
۱۳-۱	تاریخچه تقنینی جرائم مرتبط با میراث فرهنگی	۲۵
۱-۱۳-۱	قوانین از ابتدا تا انقلاب	۲۵
۲-۱۳-۱	قوانین بعد از انقلاب	۲۸
۳-۱۳-۱	قوانین در سطح بین‌الملل	۳۱
۱-۳	دیدگاه کلی اسلام نسبت به اهمیت و ارزش آثار فرهنگی	۳۲
۱-۱-۳	اهمیت میراث فرهنگی در قرآن	۳۳

۳۳ ۱-۱-۱-۳ نگاه قرآن به آثار تاریخی
۳۷ ۲-۱-۱-۳ جهان گردی در بررسی قرآنی
۴۱ ۲-۱-۳ انفال و میراث فرهنگی
۴۳ ۳-۱-۳ آثار فرهنگی-تاریخی از دیدگاه معصومین
۴۳ ۱-۳-۱-۳ نگهداری از پیراهن خونین علی ۷
۴۴ ۲-۳-۱-۳ برخورد امام علی ۷ با میراث فرهنگی
۴۵ ۳-۳-۱-۳ گردش گری و عبرت از آثار فرهنگی-تاریخی از نظر معصومین
۵۵ ۲-۲ تعارض مالکیت خصوصی اشخاص با حقوق عمومی در ارتباط با آثار فرهنگی-تاریخی ..
۶۰ ۱-۲ لطمه به میراث فرهنگی
۶۰ ۱-۱-۲ تخریب میراث فرهنگی
۶۲ ۱-۱-۱-۲ عنصر قانونی
۶۳ ۲-۱-۱-۲ عنصر مادی
۶۳ ۱-۲-۱-۱-۲ فعل مجرمانه:
۶۴ ۲-۲-۱-۱-۲ موضوع جرم:
۶۵ ۳-۲-۱-۱-۲ عنصر روانی
۶۹ ۲-۱-۲ متزلزل نمودن بنیان میراث فرهنگی
۷۱ ۳-۱-۲ مرمت، تعمیر، تغییر، تجدید و توسعه غیرمجاز آثار فرهنگی تاریخی
۷۴ ۲-۲ انتقال غیرقانونی میراث فرهنگی
۷۴ ۱-۲-۲ سرقت میراث فرهنگی و مداخله در آن
۷۸ ۲-۲-۲ انتقال غیرقانونی آثار غیرمنقول میراث فرهنگی
۸۱ ۳-۲-۲ حفاری و کاوش غیرمجاز به قصد تحصیل آثار تاریخی-فرهنگی
۸۸ ۴-۲-۲ خرید و فروش آثار تاریخی-فرهنگی حاصل از حفاری غیرمجاز
۹۱ ۵-۲-۲ قاچاق میراث فرهنگی
۹۹ ۳-۲ تصرف غیرمجاز میراث فرهنگی
۹۹ ۱-۳-۲ تجاوز به آثار غیرمنقول ثبت شده در فهرست آثار ملی
۱۰۵ ۳-۳-۲ تغییر نحوه استفاده از میراث فرهنگی
۱۰۶ ۴-۳-۲ ساخت و فروش نمونه تقلبی میراث فرهنگی
۱۱۲ قاعده اتلاف

۱۳۰ قاعده لاضرر ۱-۲-۲-۳
۱۳۵ قاعده فقهی اکل مال بالباطل ۱-۱-۲-۲-۳
۱۳۷ گستردگی مفهوم باطل ۱-۱-۱-۲-۲-۳
۱۳۸ ملاک شناخت باطل ۲-۱-۱-۲-۲-۳
۱۳۹ باطل شرعی ۳-۱-۱-۲-۲-۳
۱۴۱ نقش زمان و مکان ۴-۱-۱-۲-۲-۳
۱۵۳ ۳-۳ نتایج پژوهش
۱۵۹ فهرست منابع
۱۵۹ الف) کتب
۱۶۱ ب) کتب فقهی
۱۶۳ ج) مجلات و مقالات
۱۶۶ د) پایان نامه‌ها
۱۶۶ هـ) سایت‌ها

فصل اول

کلیات پژوهش

بدون تردید «میراث فرهنگی» موجود در یک کشور، اسناد معتبر «تمدن» و «هویت ملی» هستند و پیونددهنده نسل امروز با نسل‌های گذشته و آینده می‌باشند.

میراث فرهنگی متعلق به گروه یا شهر و کشور خاصی نیست، بلکه بنا بر اهمیت موضوع گاهی متعلق به همه جهان بشریت می‌باشند. اگر مجسمه بودا در افغانستان تخریب می‌شود و مردم سراسر جهان را متأثر می‌سازد، ناشی از همین حس تعلق به میراث فرهنگی بشری است. میراث فرهنگی هر ملتی بیانگر جنبه‌هایی از نبوغ آن ملت است و نبوغ ذاتی هر ملتی در آثار فرهنگی‌اش جلوه‌گر است. این آثار که با تکیه بر اندیشه سترگ و والای آن ملت، ابداع و ساخته شده نشان‌دهنده سیر تکاملی تفکر و فن و آیین‌های تمام نمای تصورات و پندارهای مردمان یک سرزمین است. آثار فرهنگی تاریخی، پشتوانه فرهنگی یک ملت و قوم است و هر ملت با میراث فرهنگی باقی‌مانده از نیاکان خود می‌تواند ثابت کند تا چه حد ریشه در تاریخ دارد.

میراث فرهنگی تنها مدارکی هستند که به واسطه آن‌ها می‌توان چگونگی تمدن، آداب و سنن، شیوه‌های تجاری و اقتصادی و نهایتاً روند تحول و سیر تکوین و تکامل انسان را در طول تاریخ مورد شناسایی و تحلیل قرارداد تا با شناخت و درک نقاط قوت و ضعف تاریخی قادر به بازسازی فرهنگ جامعه و اتصال به ارزش‌های گذشته و احراز و تثبیت هویت ملی خودگردیم. اهمیت میراث فرهنگی تا حدی است که خداوند متعال در هفت آیه از قرآن کریم به انسان‌ها دستور می‌دهد: «فسیروا فی الارض فانظروا کیف کان عاقبه المکذبین» سیر کنید در زمین و آثار دیگران را ببینید و در آن اندیشه کنید و ببینید عاقبت کسانی که در گذشته زندگی می‌کرده‌اند (تکذیب می‌کرده‌اند) چه شد؟

امروزه یکی از معیارهای سنجش حدود مدنیت ملت‌ها، میزان توجه آن‌ها به میراث فرهنگی خود است و همین آثار موجب غرور ملی و تقویت نیروی روانی و سرافرازی باطنی نسل حاضر و آینده است و از نظر حسن جریان زندگی و تماس با ملل مختلف و جلب سیاحان و رونق بازار اقتصادی کشور نیز اهمیت بسزایی دارد. ملتی که به میراث فرهنگی خود توجه نکند در تهاجم فرهنگی و یا به تدبیر رهبر فرزانه در شیخون فرهنگی از دشمن شکست خورده است. زیرا به آنچه خود دارد اهمیت نمی‌دهد و آنچه دیگران بر او تحمیل می‌کنند، می‌پذیرد.

موضوع حمایت از میراث فرهنگی در جهت منافع بشری، از ویژگی‌های مشترک سیاست داخلی کشورها محسوب می‌شود. برای مقابله با نابودی میراث فرهنگی، نیاز به اقدامی قاطع از طریق اتخاذ تدابیر مناسب داریم.

همچنین میراث فرهنگی از موضوعاتی است که در عصر کنونی از جنبه‌های متعددی مورد توجه قرار گرفته است. منافع اقتصادی حاصل از میراث فرهنگی و نقشی که این میراث در

حفظ هویت فرهنگی جوامع ایفا می‌کند، دولت‌ها را بر آن داشته تا توجه ویژه‌ای به این پدیده مبذول دارند. ارزش این آثار موجب گشته سوداگران داخلی و خارجی سراسر پهنه کشور را بکاوند و از ریزودرشت این آثار ثروتی به چنگ آورند. برای جلوگیری از تطاول روزافزون این ثروت - از همان ابتدای انقلاب - راهکارهایی اندیشیده شد و در قالب مواد قانونی از تصویب مجلس و شورای نگهبان گذشت؛ ولی به دلیل برخی گسست‌هایی که بین مقام اندیشه و مقام واقعیت‌های خارجی وجود داشته و دارد، حل این معضل همواره با کاستی‌های فراوانی مواجه است. مشکلات عدیده موجود در این حوزه و کاستی‌هایی که در شناخت عوامل آن مشکلات مشاهده می‌شود بررسی فقهی - حقوقی میراث فرهنگی را عمدتاً در دو حوزه جرائم و مالکیت، ضروری می‌سازد. ایران سرزمینی تاریخی است، تاریخی پرفرازونشیب و سرشار از تمدن و فرهنگ، تمدن و فرهنگی که همواره هویت ملی ایرانیان را ساخته و می‌سازد. نگاهی به آثار به‌جای مانده از این تاریخ پرفرازونشیب، مؤید این مطلب است. آنچه امروز میراث فرهنگی خوانده می‌شود، ارتباط ما را با این گذشته ارزشمند برقرار می‌سازد و خط ربط امروز ایران با تاریخ و تمدن و فرهنگ پیشین خود است، همچنین بن‌مایه و جویباری است که ریشه‌های فرهنگ و هویت ملی ایرانیان

از آن سیراب می‌شوند. امروزه میراث فرهنگی جزئی از زندگی روزمره انسان‌هاست، به‌طوری‌که از آن به‌عنوان یک عامل هویت‌بخش نام می‌برند. مردم و انسان‌ها خواسته یا ناخواسته هر روز کم‌وبیش با میراث فرهنگی سروکار دارند و با آن مواجه می‌شوند و بسته به علم و آگاهی‌شان با آن‌ها برخورد کرده و آن‌ها را به نظاره می‌نشینند^۲. امروزه در همه کشورهای دنیا، میراث فرهنگی یکی از موضوعات بسیار مهم تلقی می‌شود. این اهمیت از دو جنبه است: اول آنکه این میراث، خط ربط حال با گذشته است و همان‌طور که گفته شد، مقوم هویت ملی و عامل اشاعه، انتقال و تبادل فرهنگی است و رابطه وثیقی با دیپلماسی فرهنگی دارد. دیگر اینکه این میراث، سرمایه و ثروتی است که از پیشینیان به ارث رسیده و می‌تواند منشأ درآمدها و آثار خوبی برای اقتصاد، اجتماع و... باشد. کشورهای که به لحاظ تاریخی سابقه‌ای طولانی و حائز اهمیت دارد (از جمله ایران، مصر، ایتالیا، اسپانیا و...)، در حقیقت سرمایه‌ای را در اختیار دارد که می‌تواند جریان سیل‌آسا از درآمد و رونق را به‌سوی آن‌ها سرازیر کند.

۱. جزوات قوانین فرانسه و ایتالیا و یونان و ترکیه و روسیه. آرشیو دفتر امور حقوقی و بین‌المللی سازمان میراث فرهنگی کشور. تهران.
۲. چراغچی. سوسن. منشورهای بین‌المللی حفاظت از میراث فرهنگی. اثرش. ۳۲ و ۳۱ (سال ۱۳۷۹). ص ۱۱۴-۱۲۹.

حجم بسیار زیادی از گردشگران در سراسر دنیا، برای دیدن و آشنایی با این میراث به کشورهای مختلف سفر می‌کنند و از این رو گردشگری امروزه به‌عنوان صنعتی پردرآمد و مهم شناخته می‌شود. گرچه میراث فرهنگی تنها انگیزه گردشگری گردشگران نیست، اما بی‌شک میراث فرهنگی سهم بسیار زیادی در این صنعت دارد، به‌ویژه در کشورهای که سابقه تاریخی و تمدنی زیادی دارند. ایران از نظر دارا بودن جاذبه‌های تاریخی گردشگری و میراث فرهنگی یکی از غنی‌ترین کشورهای دنیاست و به‌زعم بسیاری از صاحب‌نظران، میراث فرهنگی غنی ایران می‌تواند با برنامه‌ریزی صحیح و مسئولانه رشد چشمگیری در صنعت گردشگری ایران ایجاد کند و از این طریق رشد اقتصادی را در پی داشته باشد. عبور بیش از ۹۲۲ میلیون نفر گردشگر از مرزهای بین‌المللی کشورهای دنیا در سال ۲۰۰۸ و ایجاد درآمدی در حدود ۹۴۴ میلیارد دلار در سال مذکور و پیش‌بینی وجود ۱۶۰۰ میلیون گردشگر با درآمد ۱۲۰۰۰ میلیارد

دلار در سال ۲۰۲۰ میلادی، گویای رشد سریع این صنعت در طی سالیان آینده است (WTO, ۲۰۰۸). این مطلب گویای آن است که گردشگری در ایران با تکیه بر میراث فرهنگی این کشور استعداد سرازیر کردن حجم بالایی از گردشگر و به‌تبع آن حجم بالایی از درآمد را روانه این کشور کند.^۲ امروزه درآمد حاصل از گردشگری بسیاری از کشورهای دنیا معادل و یا حتی بیشتر از درآمد ایران از فروش نفت است. ارزش‌های نهفته در میراث فرهنگی کشور به دلیل تأثیرات مهم آن، برای یکایک آحاد جامعه و به عبارتی مخاطبین خاص و عام از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و لذا توجه جدی به موضوع میراث فرهنگی یکی از اهداف مهم توسعه پایدار کشور تلقی می‌شود که به اهم این تأثیرات اشاره می‌شود:

۱. میراث فرهنگی سبب تحکیم وحدت ملی شده و هویت فرهنگی جامعه را ارتقا می‌بخشد.
۲. باعث ارتقای حافظه علمی، تاریخی و فرهنگی جامعه شده، پژوهشگران، سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان را در تصمیمات هدایت می‌کند.

۳. دستگاه‌های اجرایی را در به‌صرفه و بهینه کردن راه‌حل‌ها کمک نموده و خلاقیت‌ها را افزایش می‌دهد.

۴. عامل اصلی جذب گردشگر فرهنگی است که آثار زیر را به دنبال دارد:

۱. سبب ارتباط مستقیم بین ملل مختلف و تبادل افکار و تقرب قلوب می‌شود.
۲. مشاغل مستقیم و غیرمستقیم در بخش‌های تولیدی، بازرگانی و خدماتی را افزایش

۱. جزوات قوانین فرانسه و ایتالیا و یونان و ترکیه و روسیه. آرشیو دفتر امور حقوقی و بین‌المللی سازمان میراث فرهنگی کشور. تهران.

۲. صمدی‌رندی. یونس. مجموعه قوانین و مقررات و آیین‌نامه‌ها و بخشنامه‌ها و معاهدات میراث فرهنگی کشور. چاپ سوم. سازمان میراث فرهنگی کشور (پژوهشگاه). تهران. ۱۳۷۶.

می‌دهد

۳. به بهترین وجهی اوقات فراغت جامعه، به‌خصوص جوانان را پر می‌کند.

۴. باعث رونق بازار صنایع‌دستی می‌شود.

۵. درآمدهای ریالی و ارزی را افزایش می‌دهد.

۶. باعث افزایش تولید ناخالص داخلی می‌شود.^۱

از سویی میراث فرهنگی هر کشور یکی از اساسی‌ترین ارکان تحکیم هویت ملی، ایجاد خلاقیت و خودباوری ملی است و همان‌گونه که بیان شد، پیوندی ناگسستنی با دیپلماسی فرهنگی دارد و کلیدی‌ترین عنصر گسترش روابط فرهنگی میان ملل مختلف دنیاست. پژوهش در زمینه‌های مختلف آن موجب روشن شدن ابهامات تاریخی، شناخت ارزش‌های حاصل از حیات طولانی جامعه و تسریع ارزش‌های نهفته در میراث فرهنگی به حیات امروزی جامعه می‌شود و به‌صورت بالقوه قادر به تعیین مرزهای فرهنگی جوامع بشری بوده و حداقل یکی از عوامل اصلی بازشناسی ملت‌ها و کشورها از یکدیگر است. شرایط طبیعی، وسعت زمین، موقعیت ژئوپلیتیکی و مهارت‌هایی که طی قرون متمادی صورت گرفته است، سبب پیدایش تمدن‌های متعددی در نواحی مختلف ایران شده است.^۲

سازمان میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری امروز به‌عنوان سازمانی مستقل و زیر نظر رئیس‌جمهور، به‌طور کلی وظیفه مدیریت امور مربوط به میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری کشور را عهده‌دار است. می‌توان گفت این سازمان مسئول و عهده‌دار میراث فرهنگی ملموس و مادی ایران است. سازمان مذکور عنایتی نیز به میراث فرهنگی غیرملموس و معنوی دارد و مطالعه و پژوهش، حفظ و مرمت و نگهداری و معرفی و آموزش میراث فرهنگی ایران را طبق قانون بر عهده دارد.

در سال‌های اخیر مسئولین این سازمان اشاراتی به امر خصوصی‌سازی در این حوزه داشته‌اند، اما تاکنون حرکتی قابل‌توجه و برنامه‌ریزی‌شده‌ای در این راستا صورت نگرفته است. به نظر می‌رسد این سازمان به‌عنوان مسئول، متولی و متصدی این حوزه بیشتر در پیچ‌وخم‌های سیاسی گیر کرده است. در این تحقیق به بررسی نقش دولت در حوزه میراث فرهنگی (تصدی‌گری و تولی‌گری) می‌پردازیم. بناهای تاریخی، اماکن و محوطه‌های تاریخی، باستانی، موزه‌ها، قطعات و آثار کشف‌شده از دوران گذشته، حتی کتب قدیمی و... در ایران، از آن جهت که

۱. صمدی رندی. یونس. نگاهی به کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه در موردحفاظت از میراث فرهنگی در زمان جنگ. اثر. ش ۳۰-۲۹ (سال ۱۳۷۷). ص ۱۴۵-۱۳۶.

۲. واحدی. قدرت الله. مقدمه‌ی علم حقوق. چاپ سوم. کتابخانه گنج دانش. تهران. ۱۳۸۰.

تاریخ و تمدنی بی‌نظیر دارد همواره حائز اهمیت بوده است؛ اما متأسفانه این ثروت و سرمایه ارزشمند که می‌توان آن را خط ربط امروز با گذشته و مقوم هویت ملی ایرانیان دانست، چنانکه باید و شاید مورد توجه قرار نگرفته و حتی در مسیر نابودی و فراموشی حرکت می‌کند. حتی بسیاری از ایرانیان نیز با این میراث ارزشمند آشنایی ندارند و می‌توان گفت که این میراث جذابی برای آن‌ها ندارد.

مدیریت و برنامه‌ریزی میراث فرهنگی در ایران تحت نظر و مدیریت سازمان میراث فرهنگی کشور است و دولت در این خصوص همواره متمرکز عمل کرده است، اما نتوانسته است به‌طور مطلوب در کشف، حفظ، ارتقا و معرفی آن‌ها به ایرانیان و خارجیان موفق باشد. نگاهی دقیق به این میراث فرهنگی، به‌خصوص میراث فرهنگی ارزشمند و بزرگی که وجه ای جهانی دارند، مانند تخت جمشید، پاسارگاد، نقش رستم، مساجد باشکوه تاریخی، محوطه‌های تاریخی از قبیل زیگورات و سیلک، ارگ بم، کاروانسراهای جاده ابریشم در خراسان و سایر نقاط، بناهای تاریخی تهران، شوش و... گویای آن است که کیفیت نگهداری آن‌ها نه تنها شرایط مطلوبی ندارد، بلکه شرایط نامطلوبی نیز دارد. امروزه کمتر کسی است که در حال حاضر از شرایط حاکم بر میراث فرهنگی رضایت داشته باشد. عموماً مردم کیفیت نگهداری و حفاظت و ارائه خدمات در آثار و اماکن تاریخی و موزه‌ها شکایت دارند و آمار و ارقام موجود هم حکایت از فقدان جاذبه لازم برای جلب گردشگران خارجی و حتی داخلی دارند. متأسفانه باید گفت که با ادامه این وضع بسیاری از بناهای یادشده به‌مرور از حافظه تاریخی خط می‌خورند^۱.

واقعیت این است که میراث فرهنگی ارزشمند و تجدید ناپذیر ما در هزارتوی غفلت و سوء مدیریت ما و قوانین و مقررات شکسته‌بسته و ضدونقیض، در معرض آسیب‌هایی جبران‌ناپذیر است و ما هنوز از زبان مدیران و کارشناسان در رسانه‌ها می‌خوانیم که برای مثال امسال اعتباری تخصیص نیافته و یا هنوز باگذشت چند ماه از سال اعتباری تخصیص داده نشده...

طی این سال‌ها در کشور ما به موضوع میراث فرهنگی توجهی نشده و این صنعت توسعه‌نیافته است. علی‌رغم اینکه همواره همه اسناد مکتوب و شفاهی و همه برنامه‌های کشور به حرکت به‌سوی اقتصاد غیرنفتی و رشد درآمدهای غیرنفتی تأکید شده است، اما در عمل موفقیتی در این حوزه (که بالقوه مستعد ایجاد درآمدهای کلانی است) کسب نشده است. این در حالی است که بسیاری از کشورهایی که میراث فرهنگی آنان با ایران قابل‌مقایسه نیز نیست، درآمدي سرشار و گاه چندین برابر درآمد نفتی ما کسب کرده‌اند^۲. بسیاری بر این باورند که ما ناگزیر به

۱. یوکیلتو. یوگا. استانداردها و اصول و منشورهای بین‌المللی حفاظت. ترجمه سوسن چراغچی. اثر. ش ۲۹-۳۰ سال ۱۳۷۷ ص ۱۳۵-۱۲۱.

۲. چراغچی. سوسن. اعلامیه جهانی یونسکو در مورد تنوع فرهنگی. اثر. ش ۳۵ (تابستان ۸۲). ص ۱۳۵-۱۳۲.

استمداد از توانمندی‌های مالی، علمی و فنی بخش خصوصی هستیم، زیرا سوابق و تجربیات و مشاهدات وضع موجود و آمار و ارقام نشان می‌دهد که بخش دولتی توانایی کافی برای اداره این بخش را ندارد. لذا بهتر است با برنامه‌ریزی اصولی و اندیشیدن تمهیدات لازم، تصدی این حوزه را به بخش خصوصی واگذار کرد و دولت به تولی‌گری بپردازد. این امر با طرح‌های کوچک‌سازی دولت که امروزه نیز در دست اقدام است و با تصدی‌گری تمام و کمال دولت نیز تناقض دارد، سازگارتر است. در این پژوهش ما بر آنیم که به بررسی فقهی حقوقی جرائم مرتبط با میراث فرهنگی بپردازیم و...

۲-۱ بیان مسئله تحقیق

میراث فرهنگی به‌عنوان مجموعه‌ای از دستاوردها و ارزش‌های مادی و معنوی جامعه‌ی بشری است که از گذشته باقی‌مانده و دارای ارزش فرهنگی است. جرم به‌عنوان فعل یا ترک فعلی که در قانون مجازات تعیین شده است. جرائمی مانند قاچاق، خریدوفروش تصاحب شخصی و انهدام و تخریب یا تنقیص میراث فرهنگی وجود دارند که این جرائم از منظر شرع دارای احکامی خاص می‌باشند که نشان‌دهنده آن است که قانون‌گذار نسبت به حفظ میراث فرهنگی حساسیت ویژه‌ای داشته و دارد.

۳-۱ سؤالات تحقیق

۱. مبانی فقهی جرائم مرتبط با میراث فرهنگی کدامند؟
۲. جرائم مرتبط با میراث فرهنگی کدامند؟

۴-۱ فرضیات تحقیق

فرضیاتی که در راستای سؤالات فوق قابل طرح است به‌قرار ذیل می‌باشد:

۱. ادله‌ی ناظر بر حرمت سرقت اموال، تخریب و اتلاف و تصرف در مال غیر و نیز سیره‌ی عقلا مبنی بر حفاظت از میراث فرهنگی از جمله مبانی فقهی جرائم علیه میراث فرهنگی می‌باشند.
۲. جرائمی مانند سرقت، اتلاف، قاچاق، تغییر کاربری و خریدوفروش و ... از جمله جرائم می‌باشند.
۳. در نظر گرفتن تعزیر و مجازات‌های مختلف و مسئولیت‌های مدنی و ... از جمله برخوردها با جرائم میراث فرهنگی است.

۱-۵ ضرورت و اهداف

ضرورت:

۱. حفظ و نگهداری میراث فرهنگی از تعرض مجرمین و ۲. جایگاه فرهنگی بالای میراث فرهنگی در جامعه اسلامی اثبات شود.
هدف: شناسایی جرائم مرتبط با میراث در جهت انسداد مجاری آن‌ها و مصونیت در این حوزه.

۱-۶ بهره‌وران

سازمان‌های فرهنگی؛ میراث فرهنگی و گردشگری - وزارت ارشاد.
سازمان تبلیغات - وزارت کشور و تمامی نهادهای فرهنگی می‌توانند از نتایج این تحقیق استفاده کنند.

۱-۷ پیشینه تحقیق

۱. دوجی (۱۳۸۹) پژوهشی را با عنوان سیاست جنایی ایران در قبال جرائم علیه میراث فرهنگی انجام داده است.
۲. رزمجویی (۱۳۹۰) پژوهشی را با عنوان مبانی و اهداف جرم انگاری جرائم علیه میراث فرهنگی انجام داده است.
۳. مقاله جرائم علیه میراث (آثار) فرهنگی، تاریخی رضا شکری (۱۳۷۹) فصل‌نامه پژوهش‌های نوین علوم انسانی دانشگاه اصفهان انجام داده است.
۴. ابوالحسن شاکری؛ حسن خدابخشی پالندی (۱۳۹۰) مقاله‌ای را با عنوان بررسی جرم حفاری و کاوش غیرمجاز انجام داده است.

۱-۸ مفاهیم و اصطلاحات

۱-۸-۱ اموال فرهنگی - آثار فرهنگی

قبل از ورود به بحث باید نکته‌ای را ذکر کنیم و آن این است که در این زمینه آیا عنوان «اموال فرهنگی» بهتر است یا «آثار فرهنگی».
برای روشن شدن این مطلب ناگزیر از تعریف «اموال، آثار و فرهنگ» می‌باشیم.
اموال: جمع «مال» است. «اصل این واژه لغت لاتینی Malum است. در عربی آن را از

فعل ماضی (مال، یمیل، میلا) شمرده‌اند. چون مال طرف خواهش و میل است و به پارسی هم خواسته نامیده می‌شود.^۱

مال به چیزی گفته می‌شود که از نظر عرف و عقلا دارای قیمت و ارزش باشد.^۲ حال این ارزش، گاهی مادی است و قابل‌مبادله به پول؛ مانند یک‌منزل و گاهی این ارزش، معنوی می‌باشد؛ مانند عکس که یک فرد به‌عنوان یادگاری نزد خود نگاه می‌دارد.

معنای حقوقی مال نیز جدای از معنای لغوی آن نیست. از نظر حقوقی مال باید دو شرط اساسی داشته باشد اول آنکه مال باید یک نوع نیاز اعم از مادی یا معنوی را برآورده سازد. دوم آنکه مال باید قابلیت اختصاص یافتن به شخص یا ملت معین را داشته باشد.^۳ اموال تاریخی-فرهنگی واجد هر دو نوع خصوصیت مذکور می‌باشند؛ چراکه از یک‌طرف با جلب توریست برای کشور کسب درآمد می‌کند و از طرف دیگر نوعی ارتباط بین انسان‌های این دوره با مردمان گذشته برقرار می‌نماید.

فرهنگ: برای تعریف واژه فرهنگ، تعاریف زیادی ارائه‌شده:

«فرهنگ، مجموعه‌ای از توانایی‌ها، عادت‌ها، جهان‌بینی‌ها، ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی، گرایش‌های سیاسی و ملی و علائقی است که آدمی به‌عنوان عضو یک جامعه، کسب کرده و موضع و رفتار فرد را نسبت به پدیده‌های اجتماعی و طبیعی تعیین می‌کند.»^۴

تعاریفی که صاحب‌نظران از فرهنگ و آثار فرهنگی، ارائه داده‌اند در طول تاریخ و در مقاطع مختلف با مفاهیم متناسب با اهداف مشخص، بیان‌شده است.

در تعریفی دیگر «فرهنگ شیوهی عمومی زندگی گروه یا گروه‌هایی از مردم است شاید بتوان فرهنگ را به‌عنوان مجموعه‌ای از کردارها و رویه‌های اجتماعی که در گروه‌های اجتماعی به وجود می‌آیند و انتقال می‌یابند تعریف کرد و عناصری مانند زبان، مناسک و مراسم، سنت‌های اسطوره‌ای، پوشاک، مسکن، صنایع، هنرها و علوم، همه سازنده‌ی مبانی اساسی فرهنگ هستند.»^۵ و بالاخره در تعریفی کوتاه «فرهنگ را می‌توان به مجموع رفتارهای اکتسابی و ویژگی اعتقادی یک جامعه معین تعریف کرد.»^۶ تأکید اساسی در این تعریف بر واژه اکتسابی می‌باشد که باعث می‌شود فرهنگ از سایر رفتارهای ناشی از وراثت و ویژگی‌های زیستی متمایز گردد. بدین ترتیب فرهنگ جدای از جامعه و جامعه‌ی جدا از فرهنگ، وجود ندارد هر جا

۱. جعفری لنگرودی، محمدجعفر، *حقوق اموال*، گنج دانش، چاپ سوم، ۱۳۷۳، صص ۳۶ و ۳۵.

۲. حائری شاه باغ، سید علی، *شرح قانون مدنی*، گنج دانش، چاپ اول، ۱۳۷۶، ص ۷.

۳. کاتوزیان، ناصر، *اموال و مالکیت*، یلدا، چاپ اول، ۱۳۷۴، ص ۱۱.

۴. ابوترابی‌ان، حسین، *فرهنگ و توسعه فرهنگی*، گزارش‌نامه انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، شماره ۴، سال ۱۳۷۴، ص ۴.

۵. محسنی، منوچهر، *مقدمات جامعه‌شناسی*، ناشر دکتر منوچهر محسنی، چاپ ششم، ۱۳۶۹، ص ۱۶۵.

۶. بروس کوئن، *مبانی جامعه‌شناسی*، ترجمه‌ی غلامحسین توسلی-رضا فاضل، سمت، چاپ دوم، ۱۳۷۲، ص ۵۹.

که جامعه‌ای وجود دارد، فرهنگ هماهنگ با آن جامعه نیز وجود دارد. یکی از ویژگی‌های مختص به انسان توانایی او در برقراری ارتباط با سایر افراد می‌باشد این استعداد باعث گردیده تا فرهنگ به‌آسانی از نسلی به نسل دیگر منتقل شود.

لیکن با وسعت نظری که مکتب ما در خصوص ارزش انسان و سیر تکوینی اندیشه‌های انسانی دارد؛ سعی می‌کنیم تعریف جامعی را که شایسته و متناسب با ارزش‌های اسلامی جامعه باشد، ارائه نماییم.

هر اندیشه‌ای که به ذهن انسان خطور کرده و سپس در خارج از ذهن او تجلی پیدا می‌کند تا به‌وسیله آن نیازهای مادی و معنوی خود را برطرف سازد، «فرهنگ» نامیده می‌شود.

آثار: جمع مکسر «اثر» بوده و در لغت به معنای نشان و علامت می‌باشد.^۱ گاهی در بعضی از متون قانونی کلمه اثر تعریف شده است چنانچه ماده ۱ قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۱ دی‌ماه ۱۳۴۸ در این خصوص بیان می‌دارد «آنچه از راه دانش یا هنر یا ابتکار آنان (مؤلفان، مصنفان و هنرمندان) پدید می‌آید بدون در نظر گرفتن طریق یا روشی که در بیان یا ظهور و ایجاد آن بکار رفته است.»

«در عرف دستگاه ناظر بر میراث فرهنگی، هر شی و هر کالبد یا هر زمینه‌ای که نشانی و نمودی از معارف و بینش و هنر و خلاقیت و سیر تکوین تاریخ و زندگی انسان در دوره‌های مختلف تاریخی، سرزمین مبدأ اثر را در بر گرفته باشد، «اثر» است که به‌هر تقدیر نشانی از رد پای تاریخ را معرفی و بیان می‌کند.»^۲

۱-۸-۲ اموال فرهنگی

در قرارداد حمایت اموال فرهنگی هنگام جنگ مصوب ۱۹۵۴ میلادی بدون آنکه تعریفی از اموال فرهنگی بشود فقط به احصاء این اموال پرداخته شده است. مطابق این قرارداد سه گروه اموال فرهنگی وجود دارد. دسته اول اموال منقول و غیرمنقولی می‌باشند که برای میراث ملی کشورها دارای اهمیت فراوانی هستند مانند بناهای تاریخی، مذهبی یا غیرمذهبی، اماکن باستانی، مجموعه‌ی تأسیساتی که معرف نفعی تاریخی یا هنری است و همچنین آثار هنری و اسنادی که واجد نفع هنری و تاریخی یا باستان‌شناسی هستند. دسته‌ی دیگر شامل ابنیه‌ای می‌باشند که هدف و انگیزه‌ی اصلی از احداث آن‌ها حفظ و یا در معرض نمایش گذاران اموال منقولی است که در گروه اول قرار دارند؛ همانند: موزه‌ها و کتابخانه‌های بزرگ و نیز اماکنی که به‌عنوان پناهگاهی برای اموال مذکور در هنگام جنگ ساخته شده‌اند. گروه سوم شامل مراکزی می‌باشند که اموال

۱. عمید، حسن، فرهنگ عمید، امیرکبیر، چاپ هفدهم، ۱۳۶۰، ص ۹۰.

۲. خلیلیان، علی‌محمد، اموال فرهنگی در گستره تاریخ معاصر، مجله میراث فرهنگی، چاپ سازمان میراث فرهنگی، شماره ۱۶، ص ۲۴.

گروه اول و دوم در آن‌ها قرار دارند و به آن‌ها مراکز ابنیه و آثار می‌گویند. همان‌گونه که از ملاحظه ۳ گروه اموال مزبور برمی‌آید، طیف وسیعی از اموال می‌تواند جزو اموال فرهنگی کشور محسوب شود مخصوصاً اموال گروه دوم و سوم که صرف‌نظر از اهمیت تاریخی و قدمت آن‌ها به‌تبع اموال دسته‌ی اول مشمول اموال فرهنگی قرار گرفته‌اند از آنجایی‌که ایران در سال ۱۹۵۹ میلادی به این قرارداد پیوسته است و به لحاظ اینکه برابر ماده‌ی ۹ قانون مدنی، مقررات عمومی که بر طبق قانون اساسی بین دولت ایران و سایر دول منعقدشده باشد، در حکم قانون است؛ لذا این معاهده جزء حقوق موضوعه ایران می‌باشد و قانون‌گذار ایران باید هنگام وضع قوانین مربوطه، به مفاد معاهده‌ی مذکور را مورد توجه قرار دهد. ولی با توجه به متون قانونی موجود در این زمینه مخصوصاً قانون مجازات اسلامی ملاحظه می‌کنیم که در قوانین فعلی صرفاً اموالی مورد حمایت قرار گرفته‌اند که عمدتاً از لحاظ تاریخی و قدمت، واجد اهمیت هستند؛ و مثلاً به امکانی که این اموال در آن‌ها نگهداری می‌شوند از قبیل موزه‌ها و کتابخانه‌ها، توجهی نشده است؛ بنابراین تجاوز به اموال اخیر، همانند تجاوز به اموال معمولی تلقی و قابل تعقیب می‌باشد فلذا مقنن در اصلاحات بعدی خود این نکته را باید لحاظ نماید.

تعریف دیگری که از اموال فرهنگی به‌عمل آمده است، تعریفی می‌باشد که کنوانسیون مربوط به اتخاذ تدابیر برای ممنوع کردن و جلوگیری از ورود و صدور و انتقال مالکیت غیرقانونی اموال فرهنگی مصوب ۱۹۷۰ میلادی از اموال فرهنگی به دست داده است. مطابق این کنوانسیون، اموال فرهنگی اموالی هستند اعم از مذهبی یا غیرمذهبی که به‌وسیله هر دولت، اهمیت آن‌ها از نظر باستان‌شناسی ماقبل تاریخ، تاریخی، ادبی، هنری یا علمی مشخص شده است. سپس در ۱۱ بند به احصاء مصادیق مزبور می‌پردازد که به‌طور خلاصه شامل مجموعه‌های جانورشناسی، گیاه‌شناسی، معدن‌شناسی، امور مربوط به تاریخ از جمله: تاریخ علوم، نظامی، اجتماعی و همچنین زندگی رهبران، دانشمندان و هنرمندان ملی و رویدادهای مهم ملی و همچنین اموال حاصل از اکتشافات باستان‌شناسی و اشیاء عتیقه‌ای که بیش از صدسال قدمت دارند، تابلوها و نقاشی‌هایی که با دست‌ساخته شده‌اند، آثار اصیل پیکرتراشی، چاپ‌های سنگی اصیل، کنده‌کاری‌ها، نسخ خطی نادر، کتب و نشریات قدیمی که واجد اهمیت ویژه هستند، تمبرهای پست، بایگانی‌های صدا و عکاسی و سینمایی، ابزار موسیقی قدیم می‌باشد. همان‌گونه که ملاحظه می‌نماییم، کنوانسیون مزبور نیز دامنه شمول اموال فرهنگی را وسعت بخشیده است؛ و این به لحاظ اهمیتی است که جامعه‌ی جهانی برای محصولات فرهنگی قائل شده است تا جایی که این کنوانسیون دسته‌ی زیادی از اموال را هرچند دارای قدمت زیادی نیز نیستند، به لحاظ آن ویژگی معنوی و هنری که در ساختار آن‌ها وجود دارد، مشمول حمایت خود قرار داده است. کشور ایران نیز در سال ۱۳۵۳ شمسی به این کنوانسیون پیوسته است و سیاست کیفری مناسب ایجاد

می‌نماید که رویه‌ای که تدوین‌کنندگان این کنوانسیون اتخاذ نموده‌اند، در قوانین موضوعه داخلی نیز به کار گرفته شود و دامنه‌ی حمایت اموال و میراث فرهنگی در کشور ایران نیز توسعه داده شود؛ چراکه ایران دارای پتانسیل‌های فراوانی در این زمینه است و مهم‌ترین نمود حیات فرهنگی هر کشور در واقع اموال فرهنگی می‌باشند و تلاش در راه حفظ این اموال تلاش در جهت حفظ کشور می‌باشد.^۱

۱-۸-۳ آثار فرهنگی

آنچه امروزه از آن به نام اموال تاریخی فرهنگی یاد می‌شود، از آثار فرهنگی گرفته‌شده همانطور که در اولین قوانین نیز به نام آثار فرهنگی آمده است. آثار فرهنگی ترکیبی اضافی متشکل از دو کلمه است. اضافه شدن لغت فرهنگی به کلمه آثار آن را مقید نموده و منصرف به آثاری می‌گرداند که تجلی عینی و خارجی اندیشه‌ها و تفکرات انسان‌ها در طول تاریخ هستند. قانون‌گذار ایرانی در پاره‌ای از متون قانونی به‌جای آثار فرهنگی از اصطلاح اموال فرهنگی استفاده نموده و آن را مترادف آثار ملی قرار داده است. به نظر می‌رسد که بین آثار فرهنگی و اموال فرهنگی تفاوتی وجود دارد. چراکه بین آثار فرهنگی و اموال فرهنگی رابطه عموم خصوص مطلق وجود دارد به این صورت که تمام اموال فرهنگی، آثار فرهنگی هستند ولی بالعکس هر اثر فرهنگی، جزء اموال فرهنگی نیست و به نظر می‌رسد که بکار بردن کلمه «آثار فرهنگی» به‌جای کلمه «اموال فرهنگی» مناسب‌تر باشد. مفهوم اموال فرهنگی در قوانین ما محدودیت‌هایی را ایجاد می‌کند. بدین معنا که کلمه «مال» یا «اموال» عبارت است از آن چیزی که دارای ارزش اقتصادی بوده و قابلیت تبدیل به پول را داشته باشد و قابلیت تملک و تصاحب را نیز داشته باشد. درحالی‌که بعضی از «اشیاء عتیقه» مال محسوب نمی‌شود. مثلاً «جسد مومیایی‌شده تکلیف روشنی ندارد چراکه مومیایی، جسد انسان است و از نظر فقه مال نیست؛ اما از آنجاکه اثری از گذشته فرهنگی یک ملت است، به‌راحتی در بازارهای جهانی نرخ‌گذاری و خریدوفروش می‌شود.»^۲ بنابراین به کار بردن کلمه «مال» می‌تواند مواردی از آثار ملی را بلا تکلیف گذارد؛ بنابراین شایسته است که از کلمه «آثار» به‌جای کلمه «اموال» استفاده شود.

۱-۸-۴ میراث فرهنگی

میراث فرهنگی به‌عنوان زیربنای فرهنگ جامعه، پشتوانه معنویت و موجودیت و

۱. عزیز زاده، قربان، مجله‌ی موزه‌ها، اداره کل موزه‌ها و وزارت ارشاد اسلامی، شماره ۷، ۱۳۶۵.
۲. سایت خبرگزاری میراث فرهنگی، www.chn.ir، مورخه ۱۳۸۲/۱۲/۹، عنوان صفحه: آثار ملی تعریف واحدی ندارد.

شناسنامه و سند هویت ملی هر ملت محسوب می‌شود و طیفی گسترده دارد که تمامی دستاوردهای انسان را در جریان تاریخ در برمی‌گیرد. قلمرو میراث فرهنگی، به مفهوم آنچه که در اساسنامه سازمان میراث فرهنگی کشور بیان می‌گردد کلیه امور پژوهشی، حفظ و احیاء و معرفی و آموزش مرتبط با موضوعات باستان‌شناسی، مردم‌شناسی و هنرهای دستی را تا دوران ما هم شامل می‌شود.

«به عبارت دیگر میراث فرهنگی، مجموعه‌ای از یادگارهای یک ملت (اعم از مادی و معنوی) است و شامل تمامی دستاوردهای انسانی است که زیربنای فرهنگ یک جامعه است و پشتوانه، شناسنامه و سند هویت یک ملت محسوب می‌شود. این قلمرو، آن قدر قابلیت دارد که به وسیله آن می‌توان حتی تمدن، فرهنگ، آداب و رسوم، شیوه‌های تجاری و اقتصادی و نیز روند تحول و مسیر تکوین و تکامل انسان را در طول تاریخ مورد بررسی و شناسایی قرار داد. به عبارتی میراث هر ملتی شناسنامه و هویت آنان است.»^۱

میراث به معنی ارث و ترکه میت و آنچه که از مرده به کسی برسد، است.^۲ در کنار این واژه در زبان فارسی لغت فرهنگی به کار برده شده است که به روشنی بر آثار و اموال باقیمانده از گذشتگان دلالت می‌نماید. برای دستیابی به یک تعریف برای میراث فرهنگی سه معیار را می‌توان در نظر گرفت. اولین آن شی بودن است. مواجهه مستقیم با بقایای تاریخی، به ما نوعی شهود اعطا می‌کند، نوعی دریافت استنتاجی خاص که از خواندن تاریخ یا توضیح شفاهی حاصل نمی‌شود. دومین معیار برای تعریف میراث فرهنگی قدمت آن می‌باشد. بسیاری از رویکردهای عاطفی به گذشته، ناشی از قدمت به ارث رسیده در اشیاء تاریخی می‌باشد. قدمت، معیاری است که توسط آن معلوم می‌گردد که چه چیز میراث فرهنگی است. لذا اگر قدمت را حذف نماییم، چیزی به عنوان میراث فرهنگی باقی نخواهد ماند. مقدار فاصله با گذشته که حس قدیمی بودن را می‌آفریند، نسبی است و واضح است که برای آنچه میراث نامیده شده می‌باشد حداقل سنی وجود داشته باشد. سومین معیار برای تعریف، عبارت از پیام انسانی می‌باشد. برای آنچه که میراث فرهنگی نامیده می‌شود بیش از قدمت و شیئیت، حمل یک پیام ضروری می‌باشد؛ به بیان دیگر هر شیء تاریخی که فاقد پیامی باشد، میراث فرهنگی شمرده نمی‌شود. آنچه را به عنوان پیام می‌خوانیم عامل فرهنگی یا اثر انسانی انعکاس یافته بر پدیده‌هاست که ارزش مطالعاتی دارد و ما را در مشاهده و فهم گذشتگان راهنمایی می‌کند. همین خصیصه است که آثار طبیعی را از آثار فرهنگی گذشته متمایز می‌گرداند. با توجه به سه معیار فوق، میراث فرهنگی را می‌توان چنین

۱. فیروزی، زینب، **حقوق میراث فرهنگی و تکالیف اشخاص در قبال آن**، نشریه: فرهنگ و پژوهش شماره ۱۳۹، ص ۱۶.

۲. رحیمی نیا، مصطفی، **فرهنگ جامع عربی فارسی**، بدیهه، چاپ اول ۱۳۶۷، ص ۷۸۲.